

Natalia Iłendo

ORCID: 0009-0007-3372-5146

DOI: 10.15290/dhmgz.03.2025.22

Dziedzictwo Korczaka – w walce o szacunek i prawa dzieci w latach II wojny światowej

The Legacy of Janusz Korczak – Fighting for the Respect and Rights of Children during the World War II

STRESZCZENIE: Celem artykułu jest ukazanie, w jaki sposób myśl Janusza Korczaka, jego pedagogika i postawa życiowa stawały się źródłem siły i przetrwania dla jego podopiecznych w tragicznych realiach wojny, a zarazem – jak współcześnie inspirują do działania oraz stanowią cenny drogowskaz dla nauczycieli, wychowawców i wszystkich osób współpracujących z dziećmi. Dziedzictwo wybitnego pedagoga to przełom w postrzeganiu i traktowaniu dzieci, szczególnie na tle historycznego podejścia do dzieciństwa. Traktowanie dziecka na przestrzeni dziejów ulegało znacznym zmianom – od zniewolenia po uznanie jego godności. Jedno pozostaje pewne – Janusz Korczak odegrał w tym procesie niezwykle istotną rolę.

SŁOWA KLUCZOWE: prawa dziecka, godność, pedagogika Janusza Korczaka, szacunek

ABSTRACT: The aim of this article is to show how the ideas of Janusz Korczak – his pedagogy and life attitude – became a source of strength and survival for his charges in the tragic realities of war. At the same time, it explores how his legacy continues to inspire action today and serves as a valuable guide for teachers, educators, and all those working with children. The legacy of this outstanding educator marks a breakthrough in the perception and treatment of children,

especially when viewed against the historical approach to childhood. The way children have been treated throughout history has changed significantly – ranging from oppression to the recognition of their dignity. One thing remains certain: Janusz Korczak played an immensely important role in this transformation.

KEYWORDS: children's rights, dignity, Janusz Korczak's, pedagogy, respect

Wprowadzenie

O Januszu Korczaku pisano już wielokrotnie – lekarz, wybitny pedagog, obrońca dzieci – jednak każda kolejna refleksja ukazuje nowe kształty jego niezwyklej postawy wobec dziecka i świata. Choć literatura poświęcona temu wybitnemu pedagogowi jest obszerna – obejmuje między innymi takie opracowania jak: *Janusz Korczak. Życie i dzieło*¹, *Korczakowska wizja wychowania*², *Pedagogika Janusza Korczaka*³, *Korczak. Próba biografii*⁴ czy *Korczak. Pedagogika i prawa dziecka*⁵ – wciąż nie wyczerpuje ona bogactwa i głębi jego myśli. Myśli, które nie tylko nie tracą na znaczeniu, ale wręcz zyskują na aktualności w obliczu współczesnych wyzwań wychowawczych. W obecnych czasach, gdy prawa dziecka wciąż bywają łamane, a pojęcie wychowania coraz częściej ulega uproszczeniu, powrót do Korczakowskiej wizji dzieciństwa może być nie tylko aktem pamięci, lecz także drogowskazem dla przyszłych pokoleń wychowawców i pedagogów.

Janusz Korczak swoją działalność pedagogiczną prowadził w dramatycznym czasie II wojny światowej. Był człowiekiem, który z niezłomnym humanizmem stawiał czoła brutalności świata. Pedagog, lekarz, pisarz – to tylko niektóre z jego licznych mian. Janusz Korczak był przede wszystkim obrońcą dzieci – człowiekiem, który podejmował głęboką refleksję nad dzieciństwem w czasach, gdy często bywało ono ignorowane i spychane na margines społeczeństwa. Wybitny pedagog głosił śmiałą wizję dziecka jako osoby równej dorosłym w prawie

¹ J.J. Wiśniewski, *Janusz Korczak. Życie i dzieło*, Łódź 1990.

² M. Falkowska, *Korczakowska wizja wychowania*, Warszawa 2000.

³ Z. Łuczak, *Pedagogika Janusza Korczaka*, Toruń 2006.

⁴ B. Owczarska, *Korczak. Próba biografii*, Warszawa 2010.

⁵ M. Michalak, *Korczak. Pedagogika i prawa dziecka*, Warszawa 2012.

do szacunku, godności i miłości. „Czy istnieje życie na żart? Nie, – wiek dziecięcy – długie, ważne lata żywota człowieka”⁶ – pisał Janusz Korczak. Podkreślał, jak fundamentalne dla rozwoju każdej osoby są pierwsze lata życia. Dzieciństwo, według niego, nie jest tylko etapem przejściowym, ale czasem, w którym kształtują się podstawy człowieczeństwa, godności i szacunku. Dziedzictwo Korczaka i jego praca na rzecz dzieci – oraz, szerzej mówiąc, ludzi – w czasie II wojny światowej nie jest jedynie świadectwem heroizmu jednostki, lecz głęboką lekcją człowieczeństwa, która pozostaje nadal aktualna.

Myśl pedagogiczna Janusza Korczaka została wyrażona w wielu jego dziełach takich jak: *Momenty wychowawcze*⁷, *Dziecko salonu*⁸, czy *Jak kochać dziecko*⁹ – tekstach, które do dziś poruszają i inspirują refleksją nad istotą wychowania. Zainteresowanie pedagogiką wybitnego nauczyciela przez lata nie gasło. Dowodem są między innymi publikacje – *Spotkanie z Korczakiem*¹⁰, *W dialogu z Korczakiem*¹¹, *Janusz Korczak. Życie dla dzieci*¹². To tylko niektóre z tytułów poświęconych niezwykłemu pedagogowi. Rok 2012 został ustanowiony rokiem Janusza Korczaka w odpowiedzi na rocznice, jakie przypadały w danym roku. Pierwszą z nich była 70. rocznica śmierci w obozie koncentracyjnym w Treblince, drugą – 100. rocznica założenia przez pedagoga Domu Sierot przy ulicy Krochmalnej w Warszawie.

Dziedzictwo Korczaka i jego idee nie straciły na aktualności – wręcz przeciwnie. W dobie kryzysów wychowawczych i pojawiających się coraz to nowych trudności związanych z wychowywaniem młodego pokolenia, jego postulaty domagają się ponownego odczytania. Wciąż inspirują, wciąż poruszają. Dziś, może bardziej niż kiedykolwiek wcześniej, konieczne jest przypominanie jego dorobku – nie jako świadectwa bohaterstwa minionej epoki, lecz jako drogowskazu prowadzącego i kształtującego przeszłość wychowania.

⁶ J. Korczak, *Prawo dziecka do szacunku*, Warszawa 2012, s. 5.

⁷ Idem, *Momenty wychowawcze*, Warszawa 1919.

⁸ Idem, *Dziecko salonu*, Warszawa 1906.

⁹ Idem, *Jak kochać dziecko*, Warszawa–Kraków 1919.

¹⁰ J. Bińczycka, *Spotkanie z Korczakiem*, Olsztyn 2009.

¹¹ M. Nowicka, *W dialogu z Korczakiem*, Olsztyn 2014.

¹² E. Dauzenroth, *Janusz Korczak Życie dla dzieci*, Kraków 2005.

Janusz Korczak – sylwetka i droga życiowa

Janusz Korczak przyszedł na świat 22 lipca 1878 lub 1879 roku w Warszawie. Jego prawdziwe imię i nazwisko to Henryk Goldszmit. Urodził się w bardzo dobrze sytuowanej rodzinie pochodzenia żydowskiego, mieszkał na Powiślu. Henryk był wychowywany bezwyznaniowo, w domu nie pielęgnowano tradycji mojżeszowej¹³. Dojrzał w atmosferze miłości i szacunku. „Wzrastał w otoczeniu rodziny, najbliższym środowisku wychowawczym, w którym doświadczał miłości i dzięki któremu mógł uczyć się, rozwijać, kształtować swoją osobowość”¹⁴. Kontekst społeczno-kulturowy czasów młodości Janusza Korczaka określany jest jako czas odradzania się narodu polskiego po odzyskaniu niepodległości. Rodziców Henryka stać było na to, aby syn otrzymał kompleksowe wykształcenie.

Był człowiekiem wielu talentów. Podczas nauki w szkole rozpoczęła działalność literacką. Okres studiów był również w życiu Janusza Korczaka czasem rozwijania się na wielu płaszczyznach, wzbogacania wiedzy, kształtowania doświadczeń i umiejętności. „Medycyna uczyła go myślenia i sztuki poznawania świata; talent literacki pomagał mu rozwijać zainteresowania literaturą i publicystyką, natomiast korepetycje kształtowały praktykę pedagogiczną”¹⁵.

Janusz Korczak był autorem zarówno wielu tekstów dla dzieci, jak również dla dorosłych. „W obecnej świadomości czytelniczej literacka spuścizna Korczaka jawi się jako kierowana głównie do dzieci...”¹⁶. Natomiast jego literatura przeznaczona jest dla szerokiego grona odbiorców – dla nauczycieli, wychowawców i wszystkich osób, które pracują z dziećmi, gdyż są tam ukazane ponadczasowe prawdy na temat dzieciństwa, dziecięcych uczuć oraz prawidłowego podejścia do najmłodszych – pełnego empatii i szacunku do drugiego człowieka. Wśród twórczości Janusza Korczaka znajdują się książki takie jak:

¹³ A. Janiak, *Wychowanie dziecka w pedagogii Janusza Korczaka*, Lublin 2015, s. 27.

¹⁴ Ibidem, s. 25.

¹⁵ Ibidem, s. 27.

¹⁶ M. Jaworek, *Mit dziecka Korczak – Nietzsche – Zaratustra*, Warszawa 2016, s. 16-17.

*Kajtuś Czarodziej*¹⁷, *Prawidła życia*¹⁸, *Momenty wychowawcze*¹⁹, *Król Maciuś Pierwszy*²⁰, *Prawo dziecka do szacunku*²¹, *Jak kochać dziecko*²².

Dni wolne od zajęć Janusz Korczak również wykorzystywał w pełni – zwiedzał, pracował i prowadził obserwacje w sierocińcach, zakładach poprawczych, placówkach zamkniętych dla dzieci trudnych, a także w klinikach neurologicznych, szpitalach i szkołach dla dzieci upośledzonych. Bez wątplenia Janusza Korczaka można nazwać człowiekiem czynu. Cechowało go ciągłe poszukiwanie sensu oraz konieczność podejmowania działań wartościowych zarówno dla siebie, jak i dla innych.

Janusz Korczak sprawdzał się w wielu zawodach. Był zarówno pisarzem, cenionym lekarzem, wybitnym pedagogiem. Jego praca odnosiła się nie tyle do obowiązku, co do pasji, która kierowała jego działalnością. Pasja, chęć pomocy, ciekawość świata, pragnienie rozwoju można uznać za wspólny mianownik jego wszelkich aktywności. Jako lekarz pediatra leczył dzieci ze środowisk bogatych i biednych. Praktyka lekarska, prywatne wizyty, które odbywał w różnych częściach Warszawy pozwoliły mu na dogłębne poznanie specyfiki ówczesnego społeczeństwa. Na własne oczy mógł zobaczyć życie bogatszych rodzin, ale również problemy tych biedniejszych. Poznał wiele niezamożnych dzielnic Warszawy. Z wielkim przejęciem pochylał się nad problemem dzieci głodnych, żebrzących, wciąganych w prostytucję. Jego kontakt z dziećmi oraz głęboka eksploracja i zainteresowanie w aspekcie ich życia szybko rozwinęły w nim pasję pedagogiczną.

Życie Janusza Korczaka naznaczyła również II wojna światowa, która jeszcze bardziej skomplikowała los małych istot żyjących w tamtych czasach. Odpowiedzialny lekarz nie zamierzał jednak rezygnować z pomocy dzieciom ze względu na trudny czas wojny. Jeszcze bardziej widział w tych ciężkich czasach pole do działalności na rzecz najmłodszych – tego, jak bardzo jest im potrzebne wsparcie, miłość, ciepło,

¹⁷ J. Korczak, *Kajtuś czarodziej*, Warszawa 1934.

¹⁸ Idem, *Prawidła życia*, Warszawa 1929.

¹⁹ Idem, *Momenty wychowawcze*.

²⁰ Idem, *Król Maciuś Pierwszy*, Warszawa–Kraków 1923.

²¹ Idem, *Prawo dziecka do szacunku*.

²² Idem, *Jak kochać dziecko*.

lecz również pożywienie, dach nad głową, czy opieka w czasie, gdy zabrakło biologicznych rodziców. Janusz Korczak prowadził Dom Sierot na terenie warszawskiego getta, gdzie do ostatnich dni swojego życia spełniał się jako wychowawca, najbliższa osoba wielu z przebywających tam dzieci. Starał się, aby aura wojny w jak najmniejszym stopniu przedostawała się przez mury sierocińca. W tych trudnych czasach próbował zapewnić dzieciom nie tylko jedzenie, lecz również wsparcie psychiczne i rodzinne ciepło. Janusz Korczak mówił o odpowiedniej pozycji społecznej dla dziecka w rodzinie, w szkole, w społeczeństwie. Wierność swoim przekonaniom wobec dzieci okazywał nieustannie poświęcając im całe swoje serce i życie, a jego działania cechowała niezachwiana odwaga i konsekwencja²³.

„Życie moje było trudne, ale ciekawe. O takie właśnie prosiłem Boga w młodości” – to słowa, które napisał w swoim pamiętniku w lipcu, na miesiąc przed śmiercią. Miał szansę wydostać się z getta, jednak postanowił zostać z dziećmi podczas ich ostatniej podróży – do komory gazowej w Treblince. Jego decyzja wskazuje na oddanie swojej koncepcji pedagogicznej, w której dziecko jest ogromną wartością. Sam pisał o sobie: „Jestem człowiekiem samotnej drogi, indywidualnych decyzji i czynów”²⁴.

Dokonania Janusza Korczaka na wielu płaszczyznach pozostawiły trwały i wyraźny ślad, a jego nowatorskie, w ówczesnych czasach, przekonania i poglądy są dalej szeroko kultywowane.

Działalność literacko-publicystyczna, lekarska, teoretyczna i praktyczna spuścizna pedagogiczna Janusza Korczaka, jego służba dziecku z pewnością nie są wartością tylko czasu minionego, choć bezwzględnie są to dokonania, które na stałe wpisały się w dzieje oświaty. Mimo upływu lat dzieło Janusza Korczaka wciąż budzi olbrzymie zainteresowanie i uznanie dla jego pracy²⁵.

²³ M. Jakubowski, *Janusz Korczak i jego dokonania*, Częstochowa 1996, s. 255.

²⁴ J. Korczak, *Pisma rozproszone. Listy (1913–1939)*, Warszawa 2008, s. 16-17.

²⁵ E.J. Kryńska, *Wstęp*, [w:] E.J. Kryńska, A. Suplicka, U. Wróblewska (red.), *Dziecko w historii – wątek korczakowski*, Białystok 2013, s. 11.

Fundamenty myśli Korczakowskiej

Pedagogika Janusza Korczaka nie była tylko systemem wychowawczym – była filozofią życia, zakorzenioną w głębokim szacunku dla człowieka. Korczak był jednym z pierwszych myślicieli, który nie tylko zauważył dziecko jako osobę, ale także domagał się dla niego pełni praw obywatelskich i moralnych. W jego ujęciu dziecko było człowiekiem tu i teraz, zasługującym na poważne traktowanie, troskę i wysłuchanie.

Życie i działalność Janusza Korczaka obrazują, jak dużą wagę przywiązywał do godności dziecka, praw oraz ich respektowania. Jego osobie możemy nadać wiele tytułów – obrońca dzieci, pocieszyciel najmłodszych, dobra dusza, lecz właściwymi nazwami są również **poszukiwacz i odkrywca lepszej rzeczywistości**. W jego filozofii ważne było to co tu i teraz, nie patrzył na dzieci jak na istoty, które kiedyś w przyszłości będą ludźmi, lecz jak na kogoś kto jest tu i teraz w pełni wartościowym CZŁOWIEKIEM. Dziecko to dla Korczaka swoiste uniwersum, kwintesencja człowieczeństwa, to indywidualność ze swoimi prawami²⁶. Janusz Korczak to **poszukiwacz**. Udowodnił to permanentną, całożyciową działalnością, w której skupiony był na dzieciach w ujęciu holistycznym – zainteresowania jego sięgały zarówno zdrowia fizycznego, jak i psychicznego, warunków materialnych, lecz również czynników niezbędnych do wzrostu i rozwoju zarówno ciała, jak i duszy. Janusz Korczak to również **odkrywca**. Jego postulaty mogą dzisiaj wydawać się oczywiste. Jednak w jego czasach, czyli sto lat temu, te odkrycia to przełom.

Janusz Korczak w dzieciństwie widział olbrzymią moc. Chciał, aby był to piękny okres w życiu każdego dziecka. Nie zgadzał się on na okrucieństwo wojny i niemożność pomocy wszystkim dzieciom. Mimo swoich przemyśleń na temat dzieciństwa, nie uważał, że powinien to być czas spędzony w świecie nierealnym. „(...) trzeba je wcześniej zapoznawać z «nędzą wyjątkową», mówić mu o obowiązkach człowieka względem biedniejszych od siebie”²⁷.

²⁶ A. Lewin, *Korczak znany i nieznan*, Warszawa 1999, s. 188.

²⁷ E. Bartkowiak, *Wychowanie w rodzinie według Janusza Korczaka*, „Wychowanie w Rodzinie” 2013, nr 1, s. 87.

Korczak prócz tego, że radził nie chronić od wszelkich niewygód zalecał, aby nie wmawiać dziecku, że jego błędy są grzechami. Potknięcia są wpisane w ludzką egzystencję i na każdym etapie życia człowieka są obecne. Lepiej jest nauczyć radzić sobie z zastanymi sytuacjami niż każdy błąd odbierać w formie życiowej porażki. Warto wiedzieć, że nie można przejmować się za bardzo tym, jeśli dziecko mówi, że nienawidzi swojego opiekuna. Jeśli w sytuacjach konfliktu, dorosły podejdzie ze spokojem może to przynieść efektywniejsze owoce niż zadręczanie się i rozmyślanie nad słowami wypowiedzianymi przez dziecko.

Wybitny pedagog wskazywał na wagę potrzeb dziecka i jego indywidualnego rozwoju. Janusz Korczak twierdził, że dziecko nie jest własnością osoby dorosłej. Ma ono swoje życie. Wychowawca jest postawiony na drodze dziecka jako towarzysz podróży, który może stworzyć odpowiednie warunki do jego optymalnego rozwoju. Istotną kwestią w zinternalizowaniu praw dziecka jest moralność wychowawcy jako człowieka. Praca pedagogiczna i moralność zawodowa zależy od moralności społecznej jako całości, będąc z nią w złożonym dialektycznym oddziaływaniu²⁸ Korczak mówił: „Nie, nawet w ciągu miesięcy ciąży ani w godzinach porodu dziecko nie jest twoje”²⁹. Dziecko ma odpowiedni sobie czas na naukę chodzenia, mówienia i nie należy go, według Janusza Korczaka, porównywać do innych. Mocnymi słowami kwitował zmuszanie dzieci do spania „Zmuszanie dzieci, by spały, gdy im się spać nie chce, jest przestępstwem. Tablica, która głosi, kiedy ile godzin snu dziecku trzeba, jest absurdem”³⁰. Wybitny pedagog sceptycznie podchodził do wszelkich metod i zasad w wychowaniu określanych jako jedynie skuteczne³¹. Jego przesłanie opierało się na miłości do dziecka, dialogu, szacunku, respektowaniu jego praw.

W myśli Korczakowskiej zawarte jest przesłanie o tym, że każde dziecko niezależnie od tego, czy ufnie i pogodne, czy też kapryśne i krzykliwe jest olbrzymią wartością. Wskazuje również na to, że współcześni mu ludzie lubią „wygodne dzieci” – takie, które nie płaczą, nie

²⁸ A. Harbatski, *Antropologia pedagogiczna. Podstawy antropologii pedagogicznej*, Białystok 2022, s. 16.

²⁹ A. Zgrzywa, *Recepty Starego Doktora*, Warszawa 2022, s. 2.

³⁰ Ibidem, s. 5.

³¹ J. Dąbrowska, *Korczakowskie postrzeganie dziecka z trudnościami*, [w:] E.J. Kryńska, A. Suplicka, U. Wróblewska (red.), *Dziecko w historii – wątek korczakowski*, s. 11.

budzą w nocy, są ufne, bezwolne. Jednak Korczak przestrzega przed wychowywaniem, które ma na celu, aby było wygodnie, aby dziecko krok za krokiem podążało za dorosłym, aby je na siłę usypiać, tłumić, niszczyć wszystko, co jest wolą i wolnością dziecka, hartem jego ducha i siłą jego pragnień. Daje do zrozumienia, że często dzieci grzeczne, posłuszne, niesprawiające problemów będą życiowo nieumiejętne i bezwolne wewnętrznie³².

Świadomość dorosłego człowieka na tematy wychowawcze odgrywa kluczową rolę w pedagogice Korczaka. Opiekun nie powinien zręczyć, dawać obietnic bez pokrycia. Ważnym elementem na drodze skutecznej komunikacji z dzieckiem jest również świadomość jeśli chodzi o umiejętności dziecka. Dziecko nie jest dorosłe, brakuje mu do tego miana szeregu doświadczeń życiowych, nie zawsze potrafi się odpowiednio wysłowić, bądź przekazać, co ma na myśli. W tym miejscu pojawia się wielkie zdanie postawione przed dorosłym – bądź, czuwaj, słuchaj, pytaj.

Janusz Korczak kładł duży nacisk na odpowiednie zachowanie wobec dzieci, pełne szacunku i troski. Dzieci obserwują zastany świat. Dostrzegają u dorosłych niekonsekwencję. Korczak doradza, aby nie robić z siebie nieskazitelnego ideału, stojącego na straży wszelkich przewinień (szczególnie dziecka). Ważny w pedagogice Janusza Korczaka jest odpowiedni przykład. Dobrym sposobem na naukę przeproszania, dziękowania jest stosowanie się do własnych zasad i korzystania z tych słów. Stary Doktor radził, aby nie opuszczać dziecka „w galopie” jego dorastania. Nie odtrącać, z uporem maniaka odpowiadać na wszystkie zadawane pytania. Cieszyć się z otrzymanego zaufania, z każdej chwili bliskości.

Janusz Korczak przestrzega, aby pamiętać o tym, że w kontakcie z dzieckiem mamy do czynienia z drugim człowiekiem, który czuje, ma swoją godność, pragnie być szczęśliwy i kochany. „Korczak nie daje pełnej odpowiedzi i nawet unika odpowiedzi. Jego uniwersalna i bardzo praktyczna wartość polega nie na rozwiązaniach, ale na poszukiwaniu drogi”³³. Konieczność dzielenia się przemyśleniami

³² A. Zgrzywa, op. cit., s. 12.

³³ B. Smolińska-Theiss, *Spuścizna pedagogiczna Janusza Korczaka. Pytania o uniwersalność i aktualność idei*, [w:] B. Smolińska-Theiss (red.), *Rok Janusza Korczaka 2012 – Nie ma dzieci są ludzie*, Warszawa 2013, s. 75.

i poddawanie refleksjom tematy wychowawcze potęguje fakt, że dotyczy to dzieci, osób które same nie mogą się obronić, wskazać odpowiedniej wychowawczo drogi, bądź też często są po prostu omijane i niesłuchane, a ich głos nie ma znaczenia – „(...) jego miłość do dzieci powinna stać się dla nas wzorem postępowania”³⁴. Wśród tych rad warto nie zgubić ostatniej, lecz nie mniej ważnej niż wszystkie poprzednie – aby nie bać się miłości. Nigdy.

Janusz Korczak i jego podopieczni w czasach wojennego dramatu

Wraz z wybuchem II wojny światowej i wkroczeniem wojsk niemieckich do Warszawy we wrześniu 1939 roku życie Janusza Korczaka oraz jego wychowanków zostało brutalnie przerwane. Dom Sierot przy ulicy Krochmalnej, mimo trudności próbował kontynuować swoją działalność w warunkach wojny. Jednak już w 1940 roku, po utworzeniu warszawskiego getta, Korczak i jego dzieci zostali zmuszeni do przeniesienia się do znacznie skromniejszego budynku znajdującego się w obrębie getta.

W założonym przez niego Domu Sierot opiekował się dziećmi, które zostały same na świecie. Wiele musiał poświęcić, aby zapewnić podstawowe warunki materialne swoim podopiecznym. Liczebność dzieci powodowała, że były potrzebne bardzo duże zasoby żywności oraz podstawowych środków do życia. Jednak Janusz Korczak przekonany o słuszności swojej sprawy organizował i szukał pomocy wśród ludzi, aby zapewnić dzieciom byt, na jaki zasługują, chociaż w najmniejszym stopniu. Wybitny pedagog dbał nie tylko o materialny aspekt życia swoich podopiecznych. W placówce, którą prowadził ważnymi hasłami były prawa dziecka, autonomiczność, samorządność dzieci, podmiotowość.

Kulminacją tej tragicznej historii był dzień 5 sierpnia 1942 roku. Tego dnia Janusz Korczak, Stefania Wilczyńska, kilku opiekunów i około 200 dzieci wyruszyli z Domu Sierot w ostatni, cichy marsz na Umschlagplatz – miejsca, z którego Niemcy wywozili Żydów do obozu zagłady w Treblince.

³⁴ A. Lewin, op. cit., s. 174.

5 sierpnia przypadkowo stałem się świadkiem wymarszu Janusza Korczaka i jego sierot z getta (...). Dzieci miały zostać wywiezione same, jemu zaś dawano szanse uratowania się i tylko z trudem udało mu się przekonać Niemców, by zezwolili mu towarzyszyć dzieciom. Spędził z nimi długie lata swojego życia i teraz, w ich ostatniej drodze, nie chciał ich zostawiać samych³⁵.

Są to słowa Władysława Szpilmana, naocznego świadka opisywanych wydarzeń. Wygląd ostatniej drogi Korczaka i dzieci obrazuje cytat:

Chciał im tę drogę ułatwić. Wytłumaczył sierotom, że mają powód do radości, bo jadą na wieś. Nareszcie mogą zamienić wstrętne, duszne mury na łąki porośnięte kwiatami, na źródła, w których można się kąpać, na lasy, gdzie jest tak wiele jagód i grzybów. Zarządził, by ubrały się świątecznie i tak ładnie wystrojone, w radosnym nastroju ustawiły się parami na dziedzińcu³⁶.

Ostatnia droga Janusza Korczaka i dzieci zaprowadziła ich do Treblińki, gdzie zginęli w komorze gazowej w obozie koncentracyjnym. Janusz Korczak wraz z dziećmi z Domu Sierot zginął 6 sierpnia 1942 roku.

Dziedzictwo Korczaka jako źródło otuchy

Śmierć Janusza Korczaka w sierpniu 1942 roku nie oznaczała kresu jego spuścizny. Choć jego życie zostało brutalnie przerwane, to wartości, które głosił i realizował przez całe życie, stały się fundamentem trwałego dziedzictwa. Jego myśl pedagogiczna, oparta na podmiotowości dziecka, dialogu, samorządności i współodpowiedzialności, stała się inspiracją nie tylko dla pedagogów, ale także dla wszystkich tych, którzy chcieli walczyć o godność człowieka w najciemniejszych momentach historii.

³⁵ S. Tekieli, *Śmierć Janusza Korczaka. Jak naprawdę wyglądały ostatnie godziny życia słynnego pedagoga?*, <https://wielkaihistoria.pl/smierc-janusza-korczaka-jak-naprawde-wygladaly-ostatnie-godziny-zycia-slynnego-pedagoga>, [dostęp: 10.04.2025].

³⁶ Ibidem.

Korczak pozostawił po sobie szczególny rodzaj otuchy – otuchy, która miała moc przełamywania strachu, zła i opresji. Jego idee nie były jedynie abstrakcyjnymi teoriami pedagogicznymi, ale realną metodą życia w świecie pełnym brutalności. Sam pisał o sobie: „Jestem człowiekiem samotnej drogi, indywidualnych decyzji i czynów”³⁷. W czasach, gdy dominowały systemy autorytarne, Korczak oferował alternatywę, której fundamentem była wiara w wartość każdego człowieka, niezależnie od wieku czy statusu społecznego. Jego pedagogika była przeciwwagą dla wszystkich form dehumanizacji, które stawały się codziennością w okresie wojny i okupacji.

Po wojnie, dziedzictwo Korczaka stało się inspiracją dla wielu nauczycieli, wychowawców. Jego filozofia była obecna w ruchu na rzecz praw dzieci, który zyskał na sile w drugiej połowie XX wieku. Korczak stał się symbolem pedagogiki serca, w której każda jednostka – dziecko, dorosły, wychowawca – była traktowana z szacunkiem i równocześnie odpowiedzialnością. Jego idee miały wpływ na powstawanie organizacji międzynarodowych, takich jak UNICEF, oraz na konwencje, które gwarantują dzieciom prawa i ochronę w różnych częściach świata. Konwencja o Prawach Dziecka jest międzynarodowym dokumentem, w którym spisane zostały prawa dziecka. Do dziś dokument ten ratyfikowało 196 państw (jedynym państwem świata, które jej nie ratyfikowało są Stany Zjednoczone³⁸). Współcześnie wśród praw dziecka, które chronione są przez Rzecznika Praw Dziecka znajdują się: prawa do życia i ochrony zdrowia, prawa do wychowania w rodzinie, prawa do godziwych warunków socjalnych, prawa do nauki, prawa do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiwaniem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem³⁹.

Współczesna pedagogika, z naciskiem na wychowanie oparte na szacunku, zrozumieniu i dialogu, jest naturalnym przedłużeniem myśli Korczaka. Jego wizja wychowania wciąż stanowi alternatywę dla autorytarnych i systemowych modeli, które traktują dziecko jako obiekt,

³⁷ J. Korczak, *Pisma rozproszone. Listy (1913–1939)*, Warszawa 2008, s. 16-17.

³⁸ A. Krawczak-Chmielecka, *O rozwoju praw dziecka w Polsce i na świecie*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2017, nr 2, s. 16.

³⁹ J. Blicharz, L. Zacharko, *Ochrona praw dziecka w działalności Rzecznika Praw Dziecka*, Wrocław 2021, s. 71-89.

a nie podmiot wychowania. Choć świat się zmienia, a wyzwania stojące przed współczesnym wychowaniem są inne niż w czasach Korczaka, jego myśl pozostaje żywa, pełna mocy i ponadczasowa.

Podsumowanie

Janusz Korczak to postać, która na zawsze zapisała się w historii nie tylko polskiej, ale i światowej pedagogiki. Jego życie, pełne pasji do pracy z dziećmi oraz niezłomnej wiary w ich godność i prawa, stanowi wzór dla współczesnych wychowawców, nauczycieli i pedagogów. Korczak nie tylko stworzył nowoczesną metodę wychowawczą opartą na szacunku, dialogu i odpowiedzialności, ale także stał się symbolem moralnego oporu wobec wszelkich form wyniszczania ludzkości.

Jego działalność w getcie warszawskim oraz ostateczny marsz na Umschlagplatz pozostają świadectwem jego oddania idei, której służył przez całe życie. Do końca wierzył w to, że każde dziecko zasługuje na szacunek, wolność i prawo do samostanowienia. Korczak był nie tylko pedagogiem, ale także obrońcą dzieci. Jego wybór, by pozostać z podopiecznymi w obliczu zagłady, pokazuje, jak silne było jego przekonanie o moralnym obowiązku bycia z dziećmi do końca, niezależnie od okoliczności.

Korczak po wojnie stał się symbolem nie tylko dla pedagogów, ale także dla wszystkich tych, którzy walczyli o prawa dzieci na świecie. Jego postulaty znalazły kontynuację w międzynarodowych dokumentach prawnych, takich jak Deklaracja Praw Dziecka czy Konwencja o Prawach Dziecka, które mają na celu ochronę najmłodszych obywateli świata. Myśl Korczaka była również fundamentem wielu współczesnych inicjatyw, które stawiają na wychowanie oparte na szacunku i trosce o dziecko jako podmiot, a nie obiekt wychowania.

Korczak pozostaje nie tylko postacią historyczną, ale i współczesnym drogowskazem do działania. Słynne zdanie „Nie ma dzieci – są ludzie”⁴⁰ zapisało się na stałe w historii i jest symbolem jego

⁴⁰ J. Korczak, *Prawo dziecka do szacunku*, Warszawa 2012.

pedagogiki. Dziedzictwo wybitnego pedagoga, niezależnie od zmieniających się czasów, nie traci na aktualności. To symbol moralnego oporu, empatii i odpowiedzialności, który przypomina nam, że najcenniejszą wartością, jaką możemy przekazać dzieciom jest szacunek do ich godności, ich głosu i ich praw. W obliczu współczesnych wyzwań – wciąż jest to wezwanie do działania, do walki o lepszy świat, w którym każdy człowiek, nawet ten najmniejszy, będzie miał szansę na życie w szacunku, miłości i wolności.